

Zuivering, zelfkritiek en zelfverloochening

‘Der Kampf gegen die rechten Opportunisten hat in Wirklichkeit auf dem Kongress *erst begonnen*.’ Wie gedacht had dat na februari 1930 de rust in de CPH zou weerkeren, kwam bedrogen uit. Na de maandenlange strijd tegen de als ‘rechts’ versleten partijleiders Manuel, Bergsma en Seegers kwamen nu hun vermeende medestanders in de lagere partijechelons aan de beurt. ‘Der gegen die Rechten begonnene Angriff muss entschlossen fortgesetzt werden,’ gelastte het Politsekretariat de Nederlandse sectie. Voor ‘rechtsen’ en ‘verzoeners’ die niet tot inkeer wilden komen, was geen plaats in de Komintern en de CPH. ‘Dat wat hopeloos verrot is, moet niet met watten maar met het mes behandeld worden, daar het gevaar voor aansteking de partij ondergraaft’, zo echode *de Tribune*. ‘Geen sentimentaliteiten.’²¹

Met deze aanval werd het domesticatieproces van de CPH voortgezet, maar nu op het niveau van het individuele partijlid. Eerst had de Komintern met het kiezen van de CPH-leiding duidelijk gemaakt dat wezenlijke beslissingen in Moskou werden genomen, zonder dat de partij daarop enige invloed kon uitoefenen. Nu moesten alle dwarsliggers, weifelaars en te genuanceerd denkenden ertoe worden gebracht onvoorwaardelijk de autoriteit van Moskou te erkennen. De strijd tegen de exponenten van ‘rechts’ in de verschillende regionen in de partij was hiervoor uitermate geschikt. De geïncrimineerden dienden publiekelijk een verklaring af te leggen waarin zij hun dissidente verleden afzwoeren en trouw aan de Komintern beloofden. Wanneer zo’n getuigenis onvoldoende werd geacht of geheel uitbleef, resteerde het roeyement. In het ‘offensief tegen rechts’ zouden alsnog de koppen van Manuel en Bergsma rollen.

Zo maakte de CPH in 1930 voor het eerst een heuse partijzuivering mee. Ten tijde van de campagne tegen de trotskisten enkele jaren eerder had de partijleiding niet naar het instrument van het roeyement hoeven grijpen, omdat deze opposanten vrijwel zonder uitzondering al uit zichzelf waren opgestapt. Mannoury, een van de weinige in de CPH overgebleven sympathisanten van Trotski, werd op het congres in februari uit de partij gezet.

Paradoxaal genoeg had in deze periode waarin de CPH de ‘rechtsen’ poogde uit te roken, de aansluiting van de eveneens als ‘rechts’ beschouwde CPH-CC bij de Nederlandse Komintern-sectie plaats. Deze gebeurtenis toont ten overvloede aan hoezeer de etiketten ‘links’ en ‘rechts’ in de Komintern primair politieke doeleinden dienden. Voor Wijnkoop betekende het heengaan van Manuel dat een van de grote ‘intriganten’ in het ‘complot’ dat hem ten val had gebracht van het toneel was verdwenen. Dit vergemakkelijkte enigszins de toenadering die de CPH-CC tot de CPH zocht. Deze avances begonnen in het voorjaar van 1930 en zouden een paar maanden later resulteren in de organisatorische aansluiting van de Wijnkoop-groep bij

de CPH. De leiders van de dissidente groepering wachtte daarna hetzelfde lot als de gesneefde ‘rechtse’ partijaanvoerders: openbare boetedoening van hun fouten en belijdenis van het gezag van Moskou.

Het nieuwe CPH-bestuur kreeg al met al onder leiding van Schalker meteen na zijn aantreden een paar moeilijke klussen voorgeschoteld. Aan de ene kant moest het de partij omvormen tot een ideologisch homogene, gebolsjewiseerde organisatie die aan Moskou zonder clausules loyaal zou zijn. Aan de andere kant dienden zoveel mogelijk leden van de Wijnkoop-groep, die jarenlang het gezag van de Komintern hadden getrotseerd, in deze monolithische partij te worden opgenomen. Deze twee opdrachten tegelijkertijd tot een goed einde brengen vereiste veel tactische vaardigheid. Deze eerste test voor de partijleiding zou geen onverdeeld succes worden.

Mannoury geroyeerd

Hoewel Moskou de laatste jaren het ‘hoofdgevaar’ in de Komintern aan de rechterzijde situeerde, bleef de campagne tegen de trotskisten gewoon doorgaan. In de CPH was er na het vertrek van Sneevliet en Roland Holst eigenlijk nog maar één partijlid die het openlijk voor Trotski opnam: de mathematicus Mannoury. Aan het einde van de jaren twintig kreeg hij het steeds harder te verduren. Op het partijcongres in februari 1930 viel voor hem het doek: de afgevaardigden bevestigden het roeyement dat de partijleiding eerder had uitgesproken.

Mannoury was eigenlijk geen trotskist, en hij zag zichzelf ook niet zo. Anders dan Trotski verzette hij zich niet tegen de strategie van de meerderheid in de CPSU-top inzake het Engels-Russische Eenheidscomité, of tegen haar China-beleid. Wél keurde hij Stalins strijdwijze tegen de oppositie rigoureuus af. Achteraf zag Mannoury parallellen tussen de ontwikkelingen in de CPSU en de CPH: Stalins coterie zou haar tegenstanders binnen de partij bestrijden ‘met dezelfde middelen, die ik door Wijnkoop en Van Ravesteyn zo lange tijd in het klein had zien toepassen’. In plaats van deze autocratische en bureaucratische ‘fraksievorming-van-bovenaf’ bepleitte Mannoury de ‘broederlijke methode, de discussie, zonder schimpen en verdoezen’. Zoals vermeld bleef Mannoury in tegenstelling tot Roland Holst na het roeyement van Trotski lid van de CPH. Hij bleef de Komintern ondanks alle smetten zien ‘als de kiem van de voorhoede, van de proletarische revolutie’.²

In de CPH-leiding nam de ergernis over Mannoury’s opstelling toe. Op het partijcongres in april 1928 gaven De Visser en Van Lakerveld hem er flink van langs. Komintern-vertegenwoordiger Woog voegde hem dreigend toe dat met Wijnkoop al was afgerekend. Mannoury verklaarde zich aan de partijdiscipline te zullen onderwerpen, maar protesteerde tegelijk tegen de ‘hetze’ tegen Trotski. Dit leidde ertoe dat hij zijn zetel verloor in de controlecommissie, waarvan hij jarenlang deel had uitgemaakt. Toen Mannoury zich hiervoor weer kandidaat wilde stellen, greep Woog in. De Zwitser meende dat deze belangrijke post niet kon worden verleend

aan een partijlid dat ‘nog anti-communistische meeningen huldigt’. Het congres volgde de vertegenwoordiger van Moskou.³

Na deze terechtwijzing matigde Mannoury zich niet. Bij de programcommissie van het zesde wereldcongres van de Komintern drong hij erop aan dat Trotski toegang zou krijgen tot de congreszittingen.⁴ Zelf wilde hij ook graag in Moskou zijn standpunt verdedigen. Zijn verzoek werd afgewezen omdat de CPH hem niet had afgevaardigd.⁵ Eind 1928 stelde Mannoury aan het EKKI voor een bemiddelingscommissie voor het conflict in de CPSU in te stellen, die zou bestaan uit leden van zusterpartijen. Deze commissie moest de ideologische en politieke meningsverschillen tussen Stalin en Trotski onderzoeken en de mogelijkheden nagaan om de geroeyerde oppositieleden weer toe te laten. Vanzelfsprekend ontving Mannoury – die ook Stalin een afschrift had gestuurd – geen reactie uit Moskou, zoals hij nooit antwoord had gekregen op zijn vele protesttelegrammen.⁶

Aan het beleid van de Komintern Mannoury te negeren kwam in 1929 een einde. Nadat Stalin in februari Trotski naar Turkije had laten deporteren, werden in de Komintern-secties de laatste restanten van de trotskistische oppositie buiten de deur gezet. Mannoury kwam hiervoor ook in aanmerking. De hoogleraar wiskunde was uiterst verdacht. In diezelfde maand had hij een briefkaart van Trotski ontvangen waarin deze hem meedeelde gedwongen de Sovjet-Unie te hebben moeten verlaten. Ook vroeg Trotski hem informatie te verstrekken over het Nederlandse communisme.⁷ De leiding van de CPH kreeg lucht van Trotski's kaartje. De op dat moment in Amsterdam verblijvende Gyptner schreef meteen aan het WEB dat Mannoury met Trotski correspondeerde. Hij drong er bij Berlijn op aan de CPH te sommeren ‘dass sie organisatorisch Schluss mit der trotzkistischen Überresten in der Partei machen soll’. Nadat het partijbestuur Mannoury vervolgens ter verantwoording had geroepen, beloofde die geen politiek of organisatorisch contact met Trotski te zoeken. Wel behield hij zich het recht voor persoonlijke correspondentie te voeren. De partijtop verlangde verder van hem de voormalige oppositieleider ‘ten krachtigste en met alle middelen te bestrijden’. Mannoury deelde mee daartoe niet bereid te zijn.⁸ Verrassend genoeg liet de CPH dit affront over haar kant gaan. Zelfs toen de partijleiding in de zomer vernam dat Mannoury een telegram aan Trotski had gestuurd met de woorden ‘Haus und Herz stehen fuer Ihnen offen’, liet zij de zaak op haar beloop. Van Lakerveld en Beuzemaker hadden erop aangedrongen deze ‘partijvijand’ uit de CPH te zetten, maar Bergsma wilde zover niet gaan.⁹

Moskou moest uiteindelijk het bevel tot het roeyement geven. Aanleiding was een artikel van Mannoury in *de Tribune*, waarin hij aandacht vroeg voor de kwestie van asiel voor Trotski en de behandeling van Boecharin. De redactie gaf hem meteen onder uit de zak. ‘Mannoury probeert op slinksche wijze, langs een omweg, vragen te heropenen, die voor de Internationale en voor onze partij geen vragen meer zijn.’ Dreigend werd eraan toegevoegd dat voor een directe of indirecte verdediging van het trotskisme in de rangen van de CPH geen plaats was.¹⁰ Het Politsekretariat van

de Komintern was het hiermee roerend eens. ‘Trotzkist Mannoury muss aus der Partei definitiv entfernt werden,’ decreeteerde Moskou.¹¹

De CPH-leiding kwam nu weer in actie. Zij verlangde van Mannoury dat hij zou verklaren dat hij Trotski’s ‘misdadige’ politiek ten scherpste zou bestrijden. Ook diende hij te erkennen dat hij ‘door het contact, dat hij met Trotski of de Trotskistische oppositie onderhouden heeft, een zeer ernstige politieke fout had begaan’. Mannoury vertikte het echter deze verklaring te geven. Hij beschouwde de bewering ‘dat Trotski een kontrarevolutionnaire, een verrader en een renegaat zou zijn, als een verdoemelijke en laaghartige leugen’.¹²

Deze weigering van Mannoury bezegelde zijn roeyement. Op initiatief van WEB-vertegenwoordiger Bamatter zette de partijleiding hem in november 1929 uit de CPH. Tegelijk werd zijn medestander Ies Carvalho het partijlidmaatschap ontnomen. Van Ravesteyn feliciteerde Mannoury onmiddellijk met zijn uitzetting, maar de Rotterdammer had in hem geen anti-bolsjewistische medestander gevonden. De wiskundige liet weten in de Komintern nog altijd de kern en de voorhoede van het proletariaat te zien. Mannoury ging in beroep tegen het besluit van de partijleiding, maar het congres van de CPH wees dit af, zoals hierboven al werd vermeld. Hij kreeg zelfs niet de gelegenheid het woord te voeren.¹³ Daarna appelleerde Mannoury bij de Internationale Kontrolkommission van de Komintern. In een éénregelig briefje wimpelde de IKK zijn verzoek om wederopname als lid van de CPH af.¹⁴

Zo kwam Mannoury in februari 1930 om zijn vermeende ‘trotskisme’ buiten de partij te staan waarvan hij sinds 1909 deel had uitgemaakt. Wrang was dat hij vlak daarvoor door het met Trotski symphatiserende NAS eveneens was geroeyerd, juist vanwege zijn CPH-lidmaatschap.¹⁵ In beide gevallen was zijn uitsluiting het gevolg van zijn gewoonte zijn kritische oordeel niet onder stoelen of banken te steken. Wanneer hij onrecht meende te bespeuren trok hij aan de bel, en nooit nam hij tegen wie ook een blad voor de mond.

Door zijn onafhankelijke opstelling kreeg Mannoury het zelfs ook nog aan de stok met de persoon voor wie hij het in de CPH en de Komintern had opgenomen. Uitgeverij Querido had Mannoury gevraagd of hij een inleiding wilde schrijven bij de Nederlandse vertaling van Trotski’s autobiografie. Zijn ontwerp viel verkeerd bij Trotski, die meteen telegrafeerde: ‘interdis catégoriquement préface’. De verbannen revolutieleider had vooral bezwaar tegen het feit dat Mannoury zich als opperrechter opwierp tussen hem en Stalin. Misschien had hij echter ook wel wat minder nuchterheid en meer lovende woorden verwacht. Later schreef Trotski Mannoury dat de politieke en filosofische verschillen tussen hen beiden zo groot waren ‘dass, wenn man sogar den jetzigen Unfug mit dem “Trotzkismus” als Norm annimmt, man doch feststellen muss, dass Sie der Allerletzte sind, den mit diesen Namen zu schmähen man das Recht hat’.¹⁶ Trotskist was en werd Mannoury dan ook niet. Wel zou hij zich na zijn excommunicatie altijd communist blijven noemen. Met stalinisme had Mannoury’s communisme echter niets van doen.¹⁷

De afgezette ‘rechtse’ partijleiders binden in

Hetzelfde partijcongres dat Mannoury had afgedankt, moest ook over het lot van de afgezette ‘rechtse’ partijleiders Manuel, Bergsma en Seegers beslissen. Tot groot ongenoegen van de WEB-delegatie bleven deze drie hardnekkig de tegen hen ingebrachte beschuldigingen ontkennen. De afvaardiging stond er echter op dat zij hun zonden zouden opbiechten. ‘De Executieve wenscht niet hun uitsluiting, maar hun bekeering’, aldus Ferguson op het congres.¹⁸ Bij deze vrome wens zal ongetwijfeld hebben meegespeeld dat het risico van een afsplitsing kleiner zou zijn wanneer de dissidenten voor de partij behouden bleven. Desnoods konden ze later, wanneer de emoties wat waren geluwd, nog uit de partij worden gezet. Bovendien ging er van een publieke boetedoening en loyaliteitsbetuiging aan Moskou ook een pedagogisch effect uit: wanneer verklaarde, toonaangevende tegenstanders zouden toegeven dat de Komintern gelijk had gehad, zouden weifelachtigen in de achterban van de CPH zich wellicht ook laten overtuigen.

Nadat Ferguson persoonlijk Manuel, Seegers en Bergsma onder handen had genomen, gingen zij door de knieën – waarschijnlijk ook omdat ze op het congres nauwelijks steun hadden gekregen. De gecontroleerde aanwijzing van de afgevaardigden had in dat opzicht haar vruchten afgeworpen. De drie legden uiteindelijk elk een verklaring af waarin zij hun verantwoordelijkheid erkenden voor de ‘opportunistische fouten’ die de partijleiding had gemaakt. Het woord ‘rechts’ namen zij echter geen van allen in de mond. Zij zeiden toe loyaal met het nieuwe partijbestuur te zullen samenwerken.¹⁹

Met deze bekentenis was het trio voorlopig gered. Manuel werd echter wel gestraft; hij verloor al zijn partijfuncties, zoals het redacteurschap van het wetenschappelijk tijdschrift.²⁰ Seegers bleef aan als gemeenteraadslid in Amsterdam. Bergsma kreeg zelfs een verantwoordelijke post: hij werd na het partijcongres belast met de oprichting van de Rood-Frontstrijdersbond (RFB). Deze ‘afweerorganisatie van het strijdende proletariaat’, die in juni tot stand kwam, moest naar het voorbeeld van de *Roter Frontkämpferbund* van de KPD de CPH beschermen tegen de ‘ondernemersterreur ...’, het fascisme en het sociaal-fascisme in al zijn vormen. De leden van de RFB, geüniformeerd of met alleen een rode band om de arm, vertoonden zich vooral bij demonstraties en debatvergaderingen.²¹

Voor andere sceptici in de partijtop die voet bij stuk hielden en hun zonden niet wilden toegeven, was het partijlidmaatschap afgelopen. Van Wijngaarden, lid geworden van de CPH na zijn terugkeer uit Moskou in de zomer van 1925, besloot de partij vaarwel te zeggen. Het toenemende centralisme binnen de Komintern verdroeg zich niet met zijn syndicalistische achtergrond. Van der Glas, in het midden van de jaren twintig actief geweest in de oppositie tegen Wijnkoop, werd geroyeerd.²²

Nadat de partijleiding van ‘rechtse elementen’ was gezuiverd, moest de redactie van *de Tribune* eraan geloven. De Berlijnse delegatie eiste dat Koejemans en Van het Reve hun congé zouden krijgen, ‘weil sie zu passiv sind und nicht aktiv am Partei-

kampf teilgenommen hatten'. Het tweetal werd meteen op straat gezet. Hoofdredacteur De Leeuw kreeg nu De Groot naast zich. Koejemans zou echter spoedig terugkomen. Van het Reve ging een tijd bij een Duitse communistische krant werken. Een paar maanden later zou De Leeuw naar Moskou vertrekken; op aanwijzing van de Komintern-leiding volgde Struik hem als hoofdredacteur op.²³

De CPH had overigens graag gezien dat De Leeuw in Moskou als officieel partij-vertegenwoordiger zou fungeren. Drabkin wees dat af omdat uitsluitend leden van het Politsekretariat formeel namens hun partij konden optreden. De CPH maakte van dit orgaan echter geen deel uit. In mei kwam De Leeuw in de hoofdstad van de Sovjet-Unie aan. Hij zou daar een jaar blijven. De Leeuw kreeg een kamer in hotel Lux en werd medewerker op de Agitprop-Abteilung. Later zou hij naar het MELS worden overgeplaatst. De Leeuw ondernam meteen een poging de zittingen van het Politsekretariat bij te wonen, 'da dieses fuer die staendige und richtige Information der Parteifuehrung der KPH von groszer Wichtigkeit waere'. De Politkommission vond dit echter niet nodig. De Leeuw was alleen welkom als er Nederlandse aangelegenheden op de agenda stonden, zoals bijvoorbeeld de strijd tegen Wijnkoop en tegen de 'rechtsen'.²⁴

Goulooze toont berouw

Wanneer het om boetedoening ging, bleek de aanvankelijk door Moskou als partij-secretaris uitverkoren Goulooze meegaander dan de andere als 'rechts' en 'opportunistisch' bestempelde partijbestuurders. De WEB-delegatie zal gebrand zijn geweest op zijn openbare schuldbekenenis, al was het alleen maar om de Komintern-top het bewijs te leveren dat de keuze van Goulooze als eerste man van de CPH een misser was. Op een vergadering van het bestuur van de CJB bij Goulooze thuis vóór het februaricongres viel WEB-secretaris Gyptner hem frontaal aan. 'In alle communistische partijen vecht de jeugdbond in de eerste gelederen voor de doorvoering van de Comintern-politiek maar hier in Holland is het natuurlijk net niet het geval.'²⁵ Zijn donderpreek had het gewenste resultaat: nog vóór het partijcongres onthief het CJB-bestuur Goulooze uit zijn functie van secretaris vanwege zijn 'sabotage' van de lijn van Moskou en zijn 'fractiewerk'. Op instigatie van Gyptner werd Goulooze vervangen door Wim van Exter. Deze moest halsoverkop uit Moskou, waar hij op de school van de KJI zat, naar Amsterdam afreizen.²⁶

Een dag later deed Goulooze openlijk boete. 'Ik hoorde in de belangrijke politieke kwesties tot de groep der verzoeners, waarachter de rechtsche elementen zich verscholen,' gaf hij in *de Tribune* toe. Op het partijcongres nam Goulooze scherp stelling tegen de 'rechtse' groep van Manuel. Zijn optreden beviel de WEB-delegatie dusdanig goed, dat Ferguson rapporteerde: 'Comrade Goulooze's practical work is very efficient and we must try to win him more and more to our side.' Bamatter meende dat er geen reden meer was hem buiten het partijbestuur te houden. Goulooze werd inderdaad in dit orgaan verkozen.²⁷

Strijd tegen de ‘rechtsen’

Ondanks de schrobbering die Goulooze had gekregen, bleef hij zich vol overgave voor de CPH inzetten.²⁸ De partijleiding benoemde hem tot secretaris van het belangrijke district Noord-Holland-Utrecht. Hier, en dan vooral in Amsterdam, zou de ‘rechts-opportunistische’ groep het diepst zijn geworteld.²⁹ Zo stond Goulooze vooraan in de strijd tegen deze oppositie, waartoe het Politsekretariat haar sectie had opgeroepen. De CPH-leiding kondigde aan alle districtsbesturen te zuiveren. Uitsluitend partijleden die de lijn van de Komintern zonder enig voorbehoud wilden doorvoeren, konden van deze besturen deel uitmaken. De partij werd in opperste staat van paraatheid gebracht: ‘Elke verzoenlijke of zwakke houding ten opzichte van de rechtsche elementen wijst de Partijleiding met beslistheid af.’ Royementen waren het gevolg.³⁰

Als een zeloot ging Goulooze in het voorjaar van 1930 aan de slag. Hij verweet de partijleiding veel te lankmoedig op te treden: ‘Was den Kampf gegen die rechte Gefahr betrifft, so sind bis jetzt nur einzelne Elemente ausgeschlossen worden, aber die Hauptelemente wurden nicht entlarvt.’ Goulooze eiste dat zijn gewezen medestanders Manuel, Bergsma en Seegers zo snel mogelijk uit de partij werden gezet. Neptun, een nieuwe WEB-instructeur die in de zomer van 1930 in Nederland was en zich hier Robert liet noemen, meende dat de voormalige ‘verzoener’ te hard van stapel liep. Hij waarschuwde ervoor de strijd tegen het ‘rechtse gevaar’ op te vatten als het royement van enkele personen. Een goed opgezette ideologische campagne over hun opportunistische politieke gebreken was noodzakelijk om de achterban op een mogelijke excommunicatie voor te bereiden.³¹

De partijleiding stond echter niet onwelwillend tegenover Gouloozes sommatie. Ze maakte de indruk graag af te willen van Manuel en Bergsma. In zijn hoedanigheid van secretaris van de RFB kwam de Fries in de zomer onder vuur te liggen van de CPH-top. Hij werd ervan beschuldigd niet te hebben opgetreden tegen pogingen van RFB’ers deze organisatie te gebruiken in de strijd tegen de partij. Kress, die als KJI-vertegenwoordiger bij de CJB orde op zaken stelde, bemoeide zich met de kwestie. Partijsecretaris Schalker viel zijn voorganger fel aan. Hij betichtte hem ervan zijn loyaliteitsverklaring slechts te hebben afgelegd om zijn ‘rechtse politiek’ van vóór het congres te kunnen voortzetten. ‘Sabotage en laf opportunisme’, zo oordeelde Schalker.³² Ook Manuel kreeg de wind van voren. Hem werd ten laste gelegd dat hij het voor Bergsma had opgenomen. Naar Manuels oordeel had de RFB-leider namelijk geen politieke, maar hooguit tactische fouten gemaakt. Schalker vatte deze adhesiebetuiging op ‘als een RECHTSTREEKSCH AANVAL op de partijleiding’. Het was voor hem zonneklaar dat het tweetal er niet opuit was de Komintern-lijn door te voeren, maar verwarring wilde stichten in de partij. Zij hadden hun eerdere loyaliteitsverklaring geschonden en moesten worden geroyeerd. Bergsma werd een paar maanden na zijn benoeming als secretaris van de RFB alweer afgezet.³³

Tegelijk met de aanval op Manuel en Bergsma poogde de CPH-top Seegers, de derde in ongenade gevallen partijleider, aan zijn zijde te krijgen. Aanvankelijk was men over hem niet te spreken geweest. In augustus had Seegers de nieuwe partijleiding openlijk aangevallen: zij had volgens hem van de economische strijd 'geen jota gesnapt'. Schalker reageerde gepikeerd en beschuldigde Seegers ervan 'een politiek platform te zoeken tegenover de partijleiding'.³⁴ Een paar maanden later lagen de zaken ineens geheel anders. Seegers was als gemeenteraadslid populair bij de communistische achterban in Amsterdam. Zijn hulp tegen Bergsma en Manuel was dus welkom, vooral omdat veel partijleden in de hoofdstad bepaald niet overtuigd waren van de noodzaak van het roeyement van deze twee. In een gesprek met Schalker zegde Seegers zijn steun toe. Hij publiceerde een artikel in *de Tribune* waarin hij met de nieuwe machthebbers in de CPH meehuilde: Manuel en Bergsma zouden een 'platform' hebben gevormd, vanwaaruit zij de partijleiding bestookten. Schalker was in zijn nopjes over deze bijdrage. Besloten werd Seegers bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1931 weer op de eerste plaats te zetten.³⁵

Royement van Manuel en Bergsma

De Komintern sloeg de voortvarendheid waarmee de CPH aankoerste op het roeyement van Bergsma en Manuel ongerust gade. De Leeuw waarschuwde Schalker dat Moskou vond dat 'een al te haastig mechanisch optreden in deze alleen maar kan schaden'.³⁶ Neptun had inmiddels het WEB ingelicht. Berlijn oordeelde klip en klaar: 'Was die Angelegenheit der Genossen Bergsma und Van Riel [Manuel, gv] betrifft, sind wir der Meinung, dass jetzt den Forderungen, diese Genossen aus der Partei auszuschliessen, nicht entsprochen werden.' Ook zou de achterban nauwelijks voorbereid zijn op zo'n actie.³⁷

De CPH-leiding kon echter niet meer terug. Vlak voor de uitspraak van het WEB had *de Tribune* reeds aangekondigd dat het district Noord-Holland-Utrecht zich zou buigen over beide roeyementen. Inmiddels drongen overal in de partij afdelingen op hun uitzetting aan. Schalker, Beuzemaker, Goulooze en Van Lakerveld wilden hoe dan ook doorzetten; zij waren bang dat retireren als een capitulatie zou worden opgevat. Aan de vooravond van de districtsvergadering vroeg de CPH het WEB toestemming om met de procedure verder te gaan. Toen Berlijn – afwijzend – reageerde, was het al te laat. De districtsvergadering had inmiddels met 37 tegen vier stemmen besloten Bergsma en Manuel uit de partij te verwijderen.³⁸

Opgetogen deed Schalker aan De Leeuw verslag van de ontknoping. 'Dit alles is toch een bevestiging van de juistheid van den ideologischen stryd in de laatste maanden gevoerd,' meende de partijsecretaris. In Berlijn dacht men er geheel anders over. Het WEB stelde vast dat de CPH in plaats van zijn instructies op te volgen en een massacampagne te voeren, een zuiver 'administratief-mechanische methode' had gehanteerd. De CPH sputterde nog wat tegen, maar had het pleit verloren. De partij kreeg dezelfde boodschap nog eens door het Politsekretariat ingepeperd.³⁹

Gedane zaken namen geen keer: Manuel en Bergsma moesten de aftocht blazen. Het lijkt erop dat het roeyment van de laatste niet voor altijd is geweest. Na het overlijden van Bergsma in 1946 schreef het communistische dagblad *de Waarheid* over hem: 'Hij is de partij en zijn ideaal onder alle omstandigheden trouw gebleven.'⁴⁰ Bergsma zou tijdens de bezetting in het communistische verzet actief zijn geweest. Wat er van Manuel terecht is gekomen nadat hij uit de CPH is gezet, is niet geheel duidelijk. Volgens de journalist Cornelissen zou hij zijn gerekruteerd door de GROE, de militaire inlichtingendienst van de Sovjet-Unie. Manuels roeyment zou in dat geval schijn zijn geweest, bedoeld om hem een goede dekmantel te verschaffen.⁴¹

Hoe dit verder ook zij, met het heengaan van Manuel als partijleider aan het begin van 1930 verdween in de CPH vijand nummer één van Wijnkoop. De ex-partijleider zag in de bankdirecteur de kwade genius, die samen met Van Reesema in de eerste plaats verantwoordelijk was voor zijn val in 1925 en zijn vertrek een jaar later. Nu Manuel het veld had geruimd, stegen de kansen op een hereniging van het Nederlandse communisme.

'Wij zijn Moskou!'

Het zesde Komintern-congres in de zomer van 1928 had Wijnkoop onbarmhartig met de neus op de feiten gedrukt. Moskou had zijn afhankelijkheidsbetuiging ruw van tafel geveegd en geëist dat de CPH-CC zou opgaan in de officiële Nederlandse sectie. Deze optie was voor Wijnkoop onbespreekbaar, juist ook omdat hij zich niet wilde voegen onder de heerschappij van Manuel. Als een afgewezen maar vasthoudende minnaar bleef Wijnkoop Moskou het hof maken. Bij het tienjarig bestaan van de Komintern in maart 1929 zond de CPH-CC opnieuw een brief waarin zij haar genegenheid betuigde.⁴² Ook in de bestrijding van Trotski liet de Wijnkoop-groep zich niet onbetuigd. Daarbij werd de mythe herhaald dat de tribunisten vóór 1917 Lenin tegen Trotski zouden hebben gesteund. Van Langeraad beweerde zelfs dat Wijnkoop al tijdens de Russische Revolutie van 1905 Lenin tegen Trotski had verdedigd.⁴³

De afgevaardigden op het congres dat de CPH-CC in april 1929 hield, herhaalden keer op keer de wens terug te keren naar de Komintern. Onder het zingen van de 'Internationale' aanvaardden zij unaniem het door het zesde wereldcongres vastgestelde program 'met hart en ziel, met volle overtuiging ... zonder eenig voorbehoud', aldus het congresverslag.⁴⁴ Wijnkoop ging zover te beweren dat tribunisten van het eerste uur als Ceton en hij door hun daden hadden meegewerkt aan de opstelling van het program. De CPH-CC gaf het document als brochure uit en stak daarmee de officiële sectie de loef af. Woedend foeterde *de Tribune* dat Wijnkoop met andermans veren pronkte. Het blad hield hem het slot van het program voor, waarin strenge discipline werd geëist en 'onvoorwaardelijke doorvoering' van de besluiten van de Komintern.⁴⁵

Op deze partijbijeenkomst vierde de CPH-CC het feit dat haar voorloper de SDP

twintig jaar geleden, in 1909, was opgericht. Wins, die zich na zijn aftreden in februari 1926 als hoofdredacteur van *de Tribune* bij de groepering van Wijnkoop had aangesloten, ging uitgebreid in op de 'oude banden van *jarenlang strijdgenootschap*' tussen de tribunisten en de bolsjewieken. Beide groeperingen zouden voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog 'schouder aan schouder' gevochten hebben. Zonder enige terughoudendheid stelde hij de CPH-CC op één lijn met de CPSU: 'De oude Russische Bolsjewistische Partij, de Partij van Lenin, is *met ons de eenige partij*, die zich tijdens den oorlog als revolutionaire partij heeft kunnen handhaven.' Op het congres overschreeuwde Wins zichzelf bijna om zijn gehoor, en zichzelf, ervan te overtuigen dat de CPH-CC bij de Komintern hoorde. '*Wij zijn Moskou!* Wat anderen ook beweren: *Wij zijn Moskou!*'⁴⁶

Deze fixatie op Moskou onderscheidde de CPH-CC van andere 'rechtse' groeperingen die aan het einde van de jaren twintig met de Komintern hadden gebroken. Deze partijen keerden zich meer en meer tegen Stalin en zijn medestanders. Van een gezamenlijk optrekken met deze clubs was Wijnkoop niet gediend. In de zomer van 1929 zocht de KPD-Opposition (KPDO) van Brandler en Thalheimer toenadering tot de geestverwant geachte CPH-CC. Wijnkoop logeerde in Berlijn bij een oude kennis, de marxistische cultuurhistoricus Fuchs, die vroeger penningmeester van de KPD was geweest maar nu tot de KPDO behoorde. Tijdens zijn bezoek dook ineens Brandler op, die over samenwerking van beide partijen wilde praten. Wijnkoop hield de boot af omdat de Duitse dissidenten naar zijn mening te vijandig stonden tegenover de Komintern. De KPDO stuurde daarna Frölich naar Amsterdam voor overleg, maar deze kreeg ook nul op het rekest. Wijnkoop meende dat de Duitsers hem op de hielen zaten; men 'wil zich met ons vereenzelvigen, maar wij niet met hen, omdat wij overtuigd zijn – wat Comintern ook doet – niet met de C.I te mogen breken'.⁴⁷

Toenemend isolement van Wijnkoop

Het gekrijt van Wins vormt een illustratie van het complete isolement van de CPH-CC aan het einde van de jaren twintig. Wijnkoop had zijn terugkeer in de Tweede Kamer als de opmaat beschouwd voor de vurig gewenste aansluiting bij de Komintern.⁴⁸ Moskou zou nu niet meer om de CPH-CC heen kunnen, zo werd er in de partij gedacht. Het electorale succes bracht geen verandering, integendeel. De CPH was des duivels over de zetel van Wijnkoop. Hij zou die door list en bedrog in de wacht hebben gesleept, ten koste van de verkiezing van Darsono. Pogingen van Wijnkoop en Brommert de CPH na de verkiezingen tot samenwerking te bewegen en de verspilling van 'revolutionaire energie' te stoppen, liepen stevast uit op een botte weigering.⁴⁹ Toen de CPH-CC aan de demonstraties tegen de volgens de Komintern dreigende oorlog tegen de Sovjet-Unie wilde deelnemen, die op 1 augustus zouden worden gehouden, liet de CPH de partij niet toe. De Wijnkoop-aanhangers dienden zich in haar proteststoet te voegen.⁵⁰ De zwakke roep om eenheid die binnen de

Nederlandse Komintern-sectie zelf te horen was, werd door de partijleiding meteen onderdrukt; 'alsof er sprake KAN zijn van een "samengaan" met de ergste vijanden van de revolutionaire arbeiders-beweging'.⁵¹

Voor Wijnkoop persoonlijk was zijn hernieuwde optreden in de Tweede Kamer in het geheel geen genoegen. De concurrentiestrijd met De Visser vrat aan hem. Aan zijn in het buitenland kurende echtgenote Joosje schreef hij dat het elke dag weer een 'lichamelijke kwelling' was op het Binnenhof te zitten. 'Ik zou er absoluut van af willen, als het economisch, maar vooral politiek mogelijk zou zijn. Ik vind het een hel.'⁵²

De vakbondslijn en Fimmen

De afzondering waarin Wijnkoop en zijn medestanders verkeerden, werd nog versterkt door de radicale koers die de Komintern op vakbewegingsgebied had uitgezet. Moskou kraakte de 'reformistische vakbondsbureaucratie' tot de grond toe af en schreef de secties voor dat zij bij stakingen zelf het heft in handen moesten nemen. De CPH-CC had deze ontwikkeling niet kunnen bijbenen en bleef zweren bij de achterhaalde eenheidsopvatting van de Komintern. 'Eenheid van de vakbeweging op den organisatorischen grondslag van het nvv', zo stelde de partij in haar program. De communisten dienden volgens Wijnkoop de arbeidersmassa in het nvv op te zoeken en te 'revolutioneren'.⁵³ Van zelfstandige stakingsleidingen gericht tegen het nvv moest hij niets hebben. Het zou ertoe leiden dat 'de strijd-eenheid' kapot werd gemaakt, waardoor de kapitalisten de staking eenvoudig konden breken.⁵⁴

'Eenheid tot elken prijs', zo duidde de CPH het in haar ogen verwerpelijke standpunt van Wijnkoop aan. Het was een bewijs van zijn 'rechtse afwijkingen'.⁵⁵ Het reformisme van de CPH-CC zou ook zijn gebleken bij de grote landarbeidersstaking in Oost-Groningen, die van mei tot oktober 1929 duurde. In deze regio was Wijnkoop sterker dan de CPH. In overeenstemming met zijn vakbondstactiek had hij zijn aanhang opgeroepen zich aan te sluiten bij de landarbeidersbond van het nvv. Nadat op 1 mei een staking voor hoger loon was uitgebroken, steunde de CPH-CC aanvankelijk de sociaal-democratische vakbond. Toen die tegen de zin van de arbeiders een compromisvoorstel wilde aanvaarden, haakte Wijnkoop af. De opheffing van de staking door het nvv aanvaardde zijn partij echter als een voldongen feit: doorstaken had nu geen zin meer.⁵⁶ De CPH beschuldigde de CPH-CC echter van verraad en heulen met de 'sociaal-fascisten'. De Komintern-sectie probeerde de staking onder haar leiding voort te zetten, wat Wijnkoop op zijn beurt een onverantwoordelijke, krankzinnige onderneming noemde. Dat deze actie mislukte, weet de CPH aan de tegenstand van het verbond van reformisten en Wijnkoop-aanhangers. Intern gaf De Groot echter toe dat de CPH de zaak vreselijk had opgeblazen. Overigens leidde de teleurstellende afloop van de staking binnen de CPH-CC tot frustraties over het optreden van de sociaal-democratische vakbeweging. Hierdoor schoof de partij meer in de richting van de Komintern-sectie op.⁵⁷

Behalve dat de CPH de vakbondstactiek van haar rivaal hekelde, betichtte zij de CPH-CC er ook van de linkse sociaal-democraten te ontzien. Wijnkoop had de grootste moeite hen als de meest doortrapte tegenstanders van de arbeidersklasse te zien, zoals de Komintern voorschreef. Zijn weerstand was niet alleen politiek. Wijnkoop begreep dat wanneer hij dit leerstuk zou onderschrijven zijn goede persoonlijke relatie met Fimmen zou zijn afgelopen. In Moskou had hij aan hem overigens weinig meer; in het verkilde klimaat had de ITF-leider voor de Komintern vrijwel afgedaan. Zoals al vermeld kreeg Fimmen zelf intussen steeds meer moeite met de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie. Hij stond op het punt zijn samenwerking met Moskou op te zeggen, waarmee Wijnkoop een goede ingang bij Münzenberg verloor.⁵⁸

Liga en Kruyt

In de Liga hield Fimmen het langer vol, maar ook deze organisatie begon hem tegen te staan. Door de radicalisering van de Komintern had de Liga als ontmoetingsplek van linkse sociaal-democraten en communisten immers haar functie verloren. Voor Wijnkoop was de Liga nog wel van groot belang. Het was de enige nevenorganisatie van de Komintern waarin zijn groepering nog actief was nadat zij in juni 1928 in de IAH had moeten capituleren. Ook in de Liga werd Wijnkoop door de CPH dwarsgezeten, zo beweerde hij althans zelf. Op het tweede wereldcongres van de Liga in Frankfurt, in de zomer van 1929, zouden de afgevaardigden van de CPH hem in een kwaad daglicht hebben gesteld.⁵⁹ Ze zouden het praatje hebben rondgestrooid dat het Wijnkoop's schuld was dat Darsono niet in de Tweede Kamer was gekozen. Delegatieleider De Visser ontkende de aantijgingen van Wijnkoop. Op zijn beurt verweet hij hem zich niet te distantiëren van de 'laffe' linkse sociaal-democraten. Een poging van Fimmen om De Visser met Wijnkoop in gesprek te brengen teneinde tot een vorm van parlementaire samenwerking te komen wat betreft Indonésische zaken, strandde op de onwil van de CPH-voorzitter. Na het congres zou de CPH volgens de Centrale Inlichtingendienst (CID) zijn begonnen de Nederlandse sectie van de Liga van Wijnkoop-aanhangers te zuiveren.⁶⁰

Het Liga-congres had voor Kruyt nog een staartje. De Visser meldde Bamatter dat de Nederlandse medewerker van Münzenberg in Frankfurt met Wijnkoop had samengespannen. De WEB-vertegenwoordiger vroeg aan Berlijn hieraan een eind te maken en Kruyt uit het apparaat van de Liga te verwijderen. 'Seine Stellung bei Münzenberg erleichtere und ermögliche ihm aber gerade seine Tätigkeit gegen die K.P.H. und zu Gunsten Wynkoop's.⁶¹ Via Münzenberg vroeg het WEB Kruyt om opheldering. De voormalige predikant ontkende echter de beschuldigingen. Hij beweerde dat hij met de CPH-CC 'in keiner Beziehung steht, noch gestanden hat und es auf Grund ihres disziplinwidrigen Benehmens auch in der Zukunft keine Beziehung wünscht'.⁶² Kruyt kwam er echter niet zomaar van af. Het WEB vond zijn reactie benedenmaats en meende dat de Nederlander niet in aanmerking kon

komen voor een leidende functie in het secretariaat van de 'Freunde der USSR'. Daarnaast kondigde Berlijn een onderzoek aan naar zijn activiteiten in de Exekutive van de IAH.⁶³ Nadat Kruyt zo de duimschroeven werden aangedraaid, kwam hij met een nieuwe, verdergaande verklaring, waarin hij duidelijker afstand nam van zijn kompaan. 'Die Wynkoop-Gruppe und die von ihr vertretene Politik habe ich als politisch falsch erkannt und verurteile sie aufs entschiedenste. Ich werde ihre Politik und Führung aufs schärfste bekämpfen.'⁶⁴

De Wijnkoop-groep in een impasse

Tegen het einde van 1929 waren de betrekkingen tussen de CPH en de CPH-CC op een absoluut dieptepunt beland. De verkiezing van Wijnkoop in de Tweede Kamer, de koude oorlog tussen hem en De Visser in het parlement, de botsingen in de Liga, de staking in Oost-Groningen – dit alles had de toch al belabberde verhoudingen nog verder verslechterd. Uitgerekend in deze periode begon men er binnen de leiding van de CPH-CC over te denken de eigen partij op te geven en zich aan te sluiten bij de officiële Komintern-sectie.⁶⁵ Een aantal factoren was hierop van invloed.

In de eerste plaats leek de economische ontwikkeling Moskou in het gelijk te stellen. De beurskrach in New York in oktober 1929 en de daaropvolgende economische crisis vormden voor velen het bewijs van de juistheid van de diagnose van de Komintern dat er een einde was gekomen aan de stabilisatie van het kapitalisme. De revolutionaire 'derde periode' leek inderdaad aangebroken. Tegelijkertijd namen door de crisis de mogelijkheden van de Sovjet-Unie haar producten op de kapitalistische markten af te zetten rigoureuus af. Dit leidde tot toenemende animositeit tussen Moskou en de 'imperialistische' grootmachten. In communistische kring hield men opnieuw rekening met een oorlog tegen de Sovjet-Unie. Deze gespannen internationale toestand was voor Wijnkoop reden alles op alles te zetten om de eenheid te verwezenlijken, zo zou hij later zeggen. Voortbestaan van de gespletenheid van het Nederlandse communisme was zijns inziens misdadig tegenover de bedreigde Sovjet-Unie.⁶⁶

Naast de internationale situatie speelden ook interne overwegingen een rol. Electoraal mocht de CPH-CC dan geen gek figuur slaan, wat betreft het aantal leden was er weinig perspectief. Op het partijcongres in 1929 deelde Brommert mee dat de partij 1325 leden telde. Aan dit cijfer hechtten weinigen geloof. De CPH en de CID schatten het ledental op ongeveer driehonderd; Van Reesema hield het op een kleine honderd meer. Het aantal abonnementen van het partijorgaan de *Communistische Gids* zou tussen de 1200 à 1500 hebben gelegen.⁶⁷

Door het geringe ledental bleven de financiële vooruitzichten van de CPH-CC zeer slecht. Voor 1930 werd een tekort van meer dan vierduizend gulden verwacht. Aan contributies kwam veel te weinig binnen. Nu Wijnkoop weer in de Tweede Kamer zat, kon hij bijspringen, maar zijn bijdrage van duizend gulden was bij lange na niet voldoende. Hoewel enkele kapitaalkrachtigen in de partij gelden doneer-

den, was de begroting niet sluitend te krijgen. Hierdoor werd het gevoel sterker dat de eigen partij op den duur niet kon worden voortgezet – financieel noch politiek.⁶⁸ Bovendien was het Wijnkoop niet ontgaan dat Moskou genoeg begon te krijgen van de leiding van de CPH. De positie van Manuel, Bergsma en Seegers, degenen die destijds het vuur tegen hem hadden opgestookt, begon na jaren te wankelen. Op een volledige rehabilitatie zal Wijnkoop hoogstwaarschijnlijk niet hebben gerekend na alles wat er was gebeurd – wel op nieuwe kansen.

Hernieuwd streven naar eenheid

Tegen deze achtergrond beraadde de top van de CPH-CC zich in januari 1930 over de toekomst van de partij. Volgens Van Langeraad was de uitkomst duidelijk: iedereen wilde ‘zoo spoedig mogelijk naar Moskou terug’. De meningen liepen echter uiteen over de wijze waarop dit doel kon worden bereikt. In de partijleiding waren voorzitter Hoogcarspel, Van Langeraad en Proost uitgesproken voorstanders van aansluiting bij de CPH. Volgens hen was dit de enige mogelijkheid om tot overeenstemming met de Komintern te komen. Partijsecretaris Brommert en Ceton hadden echter hun twijfels. Ook Wijnkoop aarzelde. Aan Van Ravesteyn schreef hij later dat hij de onontkoombaarheid van een samengaan met de CPH al na de Tweede-Kamerverkiezingen van 1929 had ingezien. Toch was Wijnkoop aan het begin van 1930 minder zeker van zijn zaak, omdat hij bang was dat hij bij de eenwording buiten de boot zou vallen. Van Langeraad probeerde hem over de streep te trekken: ‘Wp [Wijnkoop] gaat mee met ons de nieuwen weg op ... Het is juist onze bedoeling en innige overtuiging om trachten te voorkomen dat je verdwijnt.’⁶⁹

De scherpe, door Van Reesema voorbereide open brief van het Präsidium aan de CPH in januari 1930 werd door de Wijnkoop-partij aangegrepen voor een hernieuwd pleidooi voor samengaan. De *Communistische Gids* merkte dit document aan als een goede basis voor eenheid tussen beide partijen. De redactie onderschreef vanzelfsprekend de kritiek van Moskou op de CPH-leiding, maar achtte de opmerkingen over de ‘opportunistische passiviteit’ van de Komintern-sectie ook op de eigen partij van toepassing. Zij meende echter wel dat ‘de mededeeling omtrent het zoogenaamde renegatendom van Wijnkoop c.s. (dat wil zeggen van de Communistische Partij Holland Centraal Comité) zakelijk onjuist is’.⁷⁰ De wisseling van de wacht op het congres van de CPH, waarbij Manuel, Bergsma en Seegers werden afgedankt, begroette de CPH-CC met gejuich. Het vertrek van deze partijleiders opende nieuwe perspectieven: ‘Laat de nieuwe leiding zorg dragen dat ook wij, die mede door toedoen van de slechte vorige leiding buiten Comintern zijn moeten blijven staan ... in Comintern weer binnentreden.’⁷¹

De pogingen van de top van de CPH-CC om tot eenheid te komen kregen de steun van de achterban. Begin maart sprak een partijconferentie haar instemming uit met deze initiatieven. Wijnkoop ging vervolgens op deze weg verder. In het voorjaar deelde hij de CPH mee dat zijn partij bereid was ‘zich onder uw vanen te

scharen'. In een toelichting benadrukte hij dat het hem 'bloedige ernst is om *z  er snel* tot de organisatorische eenheid te komen in de Hollandsche sectie van Comintern'.⁷²

Bij de CPH hoefde Wijnkoop echter niet aan te kloppen. Hoezeer de nieuwe partijleiding ook van de oude mocht verschillen, op   n punt hield ze vast aan de vroeger uitgezette lijn: met de CPH-CC werd niet over samengaan gesproken. *De Tribune* spuwde vuur over het idee alleen al. De Wijnkoop-partij was 'bedriegelijk': zij deed het voorkomen of zij achter de Komintern stond, maar haar politiek was ronduit 'links-sociaal-democratisch'. Haar afwijzing van zelfstandige stakingsleidingen en haar opstelling in de landarbeidersstaking toonden dat ten overvloede aan. Voor Wijnkoop kwam het blad scheldwoorden te kort: hij was een 'renegaat', een 'zwendelaar' en zo 'glibberig als een zeeaal'.⁷³

Bij het afhouden van de CPH-CC speelde voor de Komintern-sectie ook de interne strijd tegen de 'rechtse oppositie' mee. Van samensmelting kon ook daarom al geen sprake zijn omdat dit het 'rechtse gevaar' binnen de eigen gelederen zou kunnen vergroten. Wijnkoop-aanhangers mochten wel individueel toetreden, als zij tenminste erkenden dat de politiek van hun partij 'in tegenstelling staat tot die van de Comm. Intern., zoodat zij objectief de reformisten steunt'. Verder was het 'absoluut ontoelaatbaar' wanneer de CPH in door haar op touw gezette acties zou samenwerken met de Wijnkoop-groep.⁷⁴

Tactiek van de Komintern tegenover de CPH-CC

Op hoofdlijnen was de stellingname van de CPH ten aanzien van de CPH-CC in lijn met de positie die de Komintern op het zesde wereldcongres in 1928 had ingenomen. Verrassend genoeg bleek Moskou echter minder rigide te werk te willen gaan dan de Nederlandse sectie door de terugkeer van de doorsnee Wijnkoop-aanhanger niets in de weg te leggen. Dit kreeg partijsecretaris Schalker te horen toen hij in maart 1930 door het Politsekretariat voor een eerste ontmoeting naar Moskou was ontboden. Kuusinen, Pjatsnitski en Drabkin stelden nieuwe instructies voor de CPH vast ten aanzien van de Wijnkoop-groep. 'Mit R  cksicht darauf, dass unter den einfachen Anh  ngern Wynkoops sich ein Drang nach Einheit bemerkbar macht, muss die Partei ... eine Kampagne zu Gunsten gemeinsamen Vorgehens von Kommunisten und einfachen Anh  ngern Wynkoops in der Arbeitslosenbewegung, bei der Beschaffung der revolution  ren Gewerkschaftsopposition, bei der Organisation von Wirtschaftsk  mpfen entfalten und zugleich sie zum Anschluss an die K.P. auffordern,' luidde het besluit van de Komintern-leiding.⁷⁵

De nieuwe partijsecretaris wist nu wat hem te doen stond. De CPH diende de leiding van de CPH-CC te isoleren en haar achterban voor zich te winnen, precies zoals Wijnkoop had gevreesd. Deze differentiatietactiek, die een wig moest drijven tussen top en basis, berustte op de rapporten die Van Reesema in het MELS had uitgebracht. Volgens hem zouden de leden van de CPH-CC staan te trappelen om tot de

CPH terug te keren.⁷⁶ Al snel zou echter blijken dat de aanhangers van Wijnkoop niet bereid waren hun leider zomaar in de steek te laten.

In de CPH leefde weerstand tegen de opdracht van Moskou om samenwerking met de leden van de CPH-CC te zoeken, zo rapporteerde Ferguson aan het WEB. De Komintern-instructeur, die eerder op het partijcongres zo'n vooraanstaande rol had gespeeld, was eind april naar Amsterdam gekomen. Met name De Groot was er volgens Ferguson niet van gecharmeerd: hij had opdracht gegeven om in de vakbondsoppositie niet met de Wijnkoop-aanhang samen te werken. De Engelsman had de partijleiding ervan moeten doordringen dat zij eenheidsfront-acties met de arbeiders achter Wijnkoop op touw moest zetten.⁷⁷ Na het vertrek van de WEB-vertegenwoordiger publiceerde de CPH een open brief 'aan de arbeiders van de Wijnkoopgroep'. Onderhandelingen met de leiding van de CPH-CC werden pertinent afgewezen. Verder hield de CPH min of meer vast aan de voorwaarde dat Wijnkoop-aanhangers die tot de officiële Komintern-sectie wilden toetreden, eerst een politieke schuldbekentenis moesten afleggen.⁷⁸

Dat de CPH met die laatste eis niet de directieven van Moskou opvolgde, was de Komintern niet ontgaan, zo kreeg Schalker te horen van De Leeuw, die net in Moskou was gearriveerd. 'Men meent hier, dat onze open brief niet voldoende elastisch en onhandig was. Natuurlyk wil men Wp niet terug hebben, maar het doel van de geheele campagne moet juist zyn, hem van zyn arbeiders los te maken.'⁷⁹

Het Politiekantoor bevestigde daarop deze lijn nogmaals. Moskou drong er ook op aan in *de Tribune* Wijnkoops politieke doopceel te lichten.⁸⁰ De Komintern-top volgde hiermee Van Reesema. Deze had Drabkin gemeld dat Wijnkoop eropuit zou zijn na zijn terugkeer in de CPH met behulp van de rechtervleugel zijn oude leiderspositie weer terug te winnen. Om politieke en didactische redenen moest hij hard worden aangepakt, aldus Van Reesema: 'Dem Wynkoop aber soll man ein derartiges Sündenregister seiner rechten opportunistischen und spalterischen Schweinereien vorlegen, dass er nicht nur bei seiner eigenen Leuten, sondern auch bei den noch an rechten Krankheiten leidenden Arbeitern unserer eigenen Partei entlarvt wird.'⁸¹

WEB neemt de regie over

Hoewel de Komintern de CPH diverse keren te verstaan had gegeven dat zij tegen Wijnkoop in het offensief moest gaan, liet de partij zich opnieuw door haar tegenstander verrassen. Eind mei verklaarde de CPH-CC simpelweg dat de redenen die ertoe hadden geleid dat zij buiten de Komintern was komen te staan (het bewind-Manuel, met andere woorden), waren verdwenen. Plompverloren kondigde het bestuur aan 'tot ontbinding van onze partij te willen overgaan en ons geheel bij de sectie Holland van de C.I. te willen aansluiten'. Deze zet was een vlucht naar voren: door zelf het initiatief tot de opheffing te nemen, hoopten Wijnkoop en zijn medestanders gezichtsverlies te beperken.⁸²

In Moskou verbeterden Van Reesema en De Leeuw zich over de lakse opstelling van de CPH. Ook het Politiekantoor was er niet over te spreken. De Komintern-leiding gaf het WEB opdracht vertegenwoordigers naar Amsterdam te sturen om de partij een handje te helpen.⁸³ Zo nam het bureau in Berlijn na zijn leidende rol bij het afdanken van de 'rechtse' leiding voor de tweede keer binnen korte tijd de regie in de CPH over. Net als zijn voorganger Bergsma destijds had Schalker nu het nakijken.

Begin juni ontbood het WEB Schalker naar de Duitse hoofdstad. Op basis van de instructies van Moskou stippelde het bureau met de partijsecretaris nauwkeurig de marsroute voor de CPH uit. Belangrijkste punt was het beleggen van 'massavergaderingen', waar de leden van de CPH-CC verleid moesten worden hun aanvoeders in de steek te laten.⁸⁴

Berlijn stuurde ook twee vertegenwoordigers naar Amsterdam: de oude bekende Florin, die maar even zou blijven, en de hierboven al genoemde Neptun. Afgaande op zijn verslag aan het WEB nam deze laatste prompt de teugels in handen. Hij deelde opdrachten uit aan alle kopstukken in de CPH, alsof het zijn loopjongens waren. Van zijn Nederlandse partners had Neptun geen hoge dunk: 'Ich habe den Eindruck, dass man den Genossen hier einen Stoss geben muss und ihn zeigen was zu machen ist. Bei Christus! Mit Hilfe von Argumente, Drohungen, Beschimpfungen und Vernunft werden wir schon etwas erreichen.'⁸⁵

Het lijkt erop dat Schalker het wel prima vond dat het WEB zich zo intensief met de gang van zaken bemoeide. Mocht er iets misgaan, dan was immers niet alleen de CPH verantwoordelijk. 'Vorerst haben wir jeder Schritt in voelliges Einvernehmen mit die hier anwesende Genosse Eurerseits gemacht,' liet hij Berlijn weten.⁸⁶ Het betekende echter niet dat de partijsecretaris het overall mee eens was. De visie van Berlijn en Moskou op de interne situatie in de Wijnkoop-groep deelde hij niet. Neptun had namens het WEB een manifest opgesteld waarin hij schreef dat de 'proletarische' leden van de CPH-CC in de 'derde periode' zouden zijn geradicaliseerd. Slechts onder hun druk zou Wijnkoop zich tot de CPH hebben gewend.⁸⁷ Schalker zag dit echter anders. 'Myns inziens is er van een werkelyke rebellion nog weinig te bemerken in de Wp groep,' vertrouwde hij De Leeuw toe.⁸⁸ Ook aan Van Reesema meldde hij dat het nog niet zo eenvoudig was om de leden van Wijnkoop zelf te scheiden. De medewerker van het MELS rapporteerde vervolgens aan zijn chef Drabkin 'dass in der Wynkoop-Gruppe die Initiative zur Liquidierung in erster Linie von Wynkoop selbst aus geht und dass der Wille zur Einheit bei den Arbeitern der Gruppe von ihm stimuliert wird'.⁸⁹ Met deze constatering viel de bodem weg onder de differentiatietactiek van de Komintern: de leden van de CPH-CC bleken niet bereid zich te laten uitspelen tegen hun leiding. Hun radicalisering ten tijde van de 'derde periode' viel kennelijk tegen. Uiteraard kon dit niet openlijk worden toegegeven. 'Wir werden natürlich weiter schreiben und danach handeln, dass es einen Gegensatz zwischen Wynkoop und den Arbeiterelementen gibt,' liet *de Tribune*-hoofdredacteur Struik aan Van Reesema weten.⁹⁰

Wijnkoop naar Berlijn

In de zomer van 1930 hing de aansluiting van de Wijnkoop-groep bij de CPH in de lucht. Als reactie op het plotselinge eenheidsaanbod had Schalker de CPH-CC te verstaan gegeven dat er gezamenlijke ledenvergaderingen onder leiding van een vertegenwoordiger van het WEB moesten worden belegd, waar de voorwaarden dienden te worden besproken.⁹¹ Voor alle betrokkenen was het duidelijk dat de overgang van Wijnkoop, Brommert, Hoogcarspel en andere leiders naar de Komintern-sectie heel wat voeten in de aarde zou hebben. Het WEB had in zijn manifest verklaard dat Moskou over hun lot zou beslissen.

Het heeft er de schijn van dat Wijnkoop sterk twijfelde aan de mogelijkheid weer toegelaten te worden tot de CPH. De felle, bijna dagelijkse aanvallen in *de Tribune* lieten hem weinig hoop. Hij besloot daarop buiten Nederland steun te zoeken. Wijnkoop schreef aan De Leeuw in Moskou en klopte in zijn vertwijfeling zelfs om advies aan bij Radek. De Pool, die – tijdelijk – door Stalin weer in genade was aangenomen, had kennelijk weinig behoefte zich met zo'n suspecte persoon als Wijnkoop te encanaileren en liet niets van zich horen.⁹² Ook reisde Wijnkoop met Proost naar Berlijn om te proberen direct met het WEB te overleggen.⁹³ Kruyt, die het jaar daarvoor nog plechtig had beloofd Wijnkoop en zijn partij te zullen bestrijden, bracht het tweetal in contact met Wilhelm Pieck. Wijnkoop kende de KPD-voorman, die in 1949 de eerste president van de DDR zou worden, nog uit de Eerste Wereldoorlog, toen Pieck in Rotterdam verbleef. Wijnkoop deelde de Duitser mee dat hij wilde terugkeren tot de Komintern. Hij was bereid te erkennen dat hij fouten had gemaakt en – zo schreef Pieck diezelfde dag nog aan het WEB – ‘auch sonst jede andere Erklärung abzugeben, die die Komintern von ihn verlangt’.⁹⁴

Pieck gaf gehoor aan het verzoek van het duo een gesprek met het WEB te arrangeren. Kennelijk had Wijnkoop een goede indruk gemaakt, want in zijn brief aan het WEB pleitte Pieck tevens voor de toelating van de gewezen CPH-voorzitter tot de Komintern. Het WEB voelde zich echter overvallen door de plotselinge komst van Wijnkoop. Een ‘Spitzenverhandlung’ met de Nederlandse renegaat werd politiek niet wenselijk gevonden. Het ‘topoverleg’ zou als een fusiebespreking kunnen worden uitgelegd en zijn positie kunnen versterken. WEB-secretaris Gyptner verzocht Pieck per kerende post aan Wijnkoop mee te delen dat er op dat moment niemand van het bureau in Berlijn was, en dat de Nederlander zich beter kon vervoegen bij de delegatie van het WEB in Amsterdam. Nadat Pieck deze boodschap had overgebracht, keerden Wijnkoop en Proost spoorlags huiswaarts.⁹⁵

Toch ‘Spitzenverhandlung’

Het WEB bracht de CPH onmiddellijk van het bezoek van Wijnkoop aan de Duitse hoofdstad op de hoogte. Het bureau was overleg met hem uit de weg gegaan omdat eerst de leden van de CPH-CC door een ideologische campagne voor de Komintern moesten worden gewonnen.⁹⁶ Terwijl Berlijn zich met deze woorden tot de leiding

van de Nederlandse sectie richtte, bewandelde die in Amsterdam precies de omgekeerde weg. Zij besloot namelijk de Wijnkoop-groep uit te nodigen om de eenheidskwestie te bespreken. Op instigatie van Neptun zouden concrete maatregelen worden voorgesteld, die tot de 'liquidatie' van de CPH-CC moesten leiden. Zo diende de verschijning van de *Communistische Gids* zo snel mogelijk te worden gestaakt, en moesten de data van de ledenvergaderingen snel worden vastgesteld.⁹⁷

Met deze eisen op zak toog vervolgens een zware delegatie van de CPH – bestaande uit onder meer Schalker, Beuzemaker, Struik, De Visser en De Groot – naar het partijsecretariaat van de concurrent. Daar was alleen Brommert aanwezig – Wijnkoop zat op dat moment nog in Berlijn op antwoord van het WEB te wachten. Brommert deelde de in zijn bureau verzamelde CPH-kopstukken mee geen onderhandelingsmandaat te hebben, waarop het gezelschap afdroop.⁹⁸

Neptun was laaiend geweest over het feit dat de CPH-afvaardiging zich zo had laten afpoeieren, zo vertelde hij kort daarop in Berlijn aan Gyptner en Dimitrov, het hoofd van het WEB. Alle schuld voor de geringe voortgang in de Wijnkoop-kwestie legde Neptun bij de CPH. Het organisatorische en politieke benul van de partijtop zou zeer te wensen overlaten. 'Persönlich bin ich davon überzeugt, dass die Leitung unserer Partei überhaupt nicht weiss, warum wir gegen Wijnkoop gekämpft haben und Wijnkoop gegen uns,' luidde de vernietigende conclusie van de WEB-instructeur.⁹⁹

Dat Neptun de verantwoordelijkheid geheel op de CPH afschoof, ging Dimitrov en Gyptner te ver. Zij waren het wel met hem eens dat de Nederlandse sectie erbarmelijk functioneerde, maar vonden ook dat hun vertegenwoordiger debet was aan de ontstane situatie. Neptun had immers ingestemd met het topperleg tussen CPH en CPH-CC. Ook had hij het laten gebeuren dat er nog steeds geen massabijeenkomsten waren gehouden, terwijl daar het zwaartepunt in de campagne had moeten liggen. Dat het initiatief nog altijd bij Wijnkoop lag, werd hem mede aangerekend. In het rapport dat Gyptner naar Moskou stuurde, verheelde hij de fouten van Neptun niet. 'Es scheint uns, dass unsere Delegation an einer Reihe von Versäumnissen und Fehlern der Partei mit die Schuld trägt.'¹⁰⁰

Ontbinding Wijnkoop-groep

Ondanks de kritiek werd Neptun door het WEB opnieuw naar Nederland gestuurd, met de klare opdracht gemeenschappelijke ledenvergaderingen van de CPH en de Wijnkoop-groep te beleggen.¹⁰¹ Het WEB liep echter alweer achter de feiten aan. Op het moment dat Neptun op het Berlijnse bureau verslag uitbracht, nodigde Schalker een afvaardiging van de CPH-CC uit voor een gesprek over de opheffing. Wijnkoop, Brommert, Ceton, Hoogcarspel en Proost togen hiervoor naar Amstel 85. Zij kregen de eisen voorgelegd die eerder in overleg met Neptun waren opgesteld. Op deze vergadering zou Wijnkoop hebben gesuggereerd dat hij in Berlijn met het WEB had gesproken. Deze mededeling werd door de CPH-leiding – die immers door Gyptner

op de hoogte was gesteld – met hoongelach ontvangen. Verder was ‘de baard’ zoals Schalker Wijnkoop noemde, ‘uiterst tam ... De grootste scherpslyper was Ceton’.¹⁰²

Kort na deze bijeenkomst ging het bestuur van de CPH-CC akkoord met de gestelde voorwaarden. Brommert wilde zich niet zonder slag of stoot uitleveren aan de CPH, maar hij verloor dit gevecht.¹⁰³ Moskou zou bepalen of Wijnkoop, Hoogcarspel, Brommert en de leider van de belangrijke Rotterdamse afdeling Van Buring tot de CPH zouden worden toegelaten.¹⁰⁴

De CPH-leiding vierde deze uitkomst als een grote overwinning voor de Komintern en voor zichzelf. Tegelijk haalde *de Tribune* flink naar Wijnkoop uit. In het door Moskou verordonneerde artikel – dat de hand van Van Reesema verraadt – werden al zijn zonden gememoreerd, van zijn ‘ultra-linkse’ oppositie tegen Lenin in 1920 tot en met zijn zogenoemde ‘verraad’ aan de Komintern in de tweede helft van de jaren twintig.¹⁰⁵

Ledenvergaderingen

Terwijl de CPH-top in een feeststemming verkeerde over de goede afloop, was het WEB in alle staten. Schalker had de door Dimitrov gedicteerde volgorde – eerst massa-agitatie en dan pas onderhandelen – op zijn kop gezet. Het WEB zag hierin het zoveelste bewijs van de ‘eng-mechanische en organisatorische’ handelwijze van de CPH. De Nederlandse sectie zou niet inzien dat Wijnkoop zijn imago poogde te redden door de schijn te wekken dat het om een fusie van gelijkwaardige partners ging. De eis van Schalker dat het apparaat van de CPH-CC met al zijn bezittingen en schulden naar de Komintern-sectie diende over te gaan, zou die indruk nog eens versterken. Bovendien werd de financieel armlastige CPH zo nog eens met de onbetaalde rekeningen van haar rivaal opgezaald, wat de partij op een schadepost van bijna vierduizend gulden kwam te staan.¹⁰⁶ Neptun kon er met zijn verstand niet bij toen hij hier bij zijn terugkeer in Amsterdam van hoorde. ‘Sie brauchen hier kein politischer Berater sondern ein Kindermädchen. Sie sind wie Kinder. Wenn man nur für einen Augenblick weg ist, machen sie Dummheiten.’¹⁰⁷

Het WEB gelastte dat de CPH-werkwijze terstond werd gecorrigeerd door groot-schalige propaganda-activiteit onder de arbeidersaanhang van Wijnkoop. Neptun nam nu helemaal het heft in handen, samen met de Duitser Ernst Grube, die bestuurslid van de KPD was en in Nederland werkte onder de naam Emil.¹⁰⁸ Op de gezamenlijke ledenvergaderingen van de CPH en de CPH-CC eisten zij de hoofdrol op. Wijnkoop schikte zich in hun leiding en wekte zijn aanhang op mee te werken. Desondanks verliepen deze bijeenkomsten niet altijd soepel. In Rotterdam, een van de bolwerken van de Wijnkoop-groep, liepen de gemoederen hoog op. ‘De stemming was gespannen en het regende interrupties’, aldus Schalker aan De Leeuw.¹⁰⁹ Aanhangers van Wijnkoop namen het voor hem en de andere partijleiders op. Zij zeiden dat het verzet niet tegen de Komintern was gericht, maar tegen de CPH-leiding. In Amsterdam liep de vergadering op een vechtpartij uit, waarin Wins voor-

aan stond.¹¹⁰ Ook in Oost-Groningen namen de leden hun partijleiders in bescherming. Zij wensten niet dat deze als zondebokken werden aangewezen en eisten hun toelating tot de Komintern. Neptun en Grube moesten toegeven dat de pogingen om Wijnkoop van zijn aanhang te isoleren, waren mislukt.¹¹¹

Volgens de WEB-vertegenwoordiging gingen uiteindelijk de meeste aanwezige leden van de CPH-CC akkoord met het eerder gepubliceerde WEB-manifest. De aanvaarding van dit document was voorwaarde voor de aansluiting bij de officiële Komintern-sectie. Volgens Van Reesema stapten er ongeveer driehonderd Wijnkoop-aanhangers over naar de CPH; 75 zouden zijn afgehaakt. Het ledental van de Komintern-sectie steeg mede daardoor tot bijna 1600 aan het eind van 1930.¹¹² Begin juli kon *de Tribune* melden dat de CPH-CC was opgeheven. 'Erkend is het politieke bankroet van de Wijnkoopgroep, erkend ... dat het 'n ernstige fout is, door welke overweging dan ook gedreven, uit de sectie van de Communistische Internationale te treden.'¹¹³ Na deze goede afloop klopten de beide WEB-afgevaardigden zich op de borst. 'Bei der Einleitung dieser Kampagne war die Führung der Wijnkoop-Gruppe in der Offensive, das Zentralkomitee der KPH in der Defensive. Durch das Eingreifen der Komintern und der von uns festgelegten politischen Linie befindet sich die Wijnkoop-Gruppe und insbesondere ihre Führung völlig in der Defensive,' meldde Grube triomfantelijk aan Berlijn.¹¹⁴ Met de ontbinding van de CPH-CC was de kous echter nog niet af. Zowel Wijnkoop als de CPH werden door de Komintern ter verantwoording geroepen.

Kritiek uit Berlijn en Moskou op de CPH

Als Schalker en zijn medebestuurders hadden verwacht dat de opheffing van de Wijnkoop-groep de Komintern mild zou stemmen, dan kwamen ze bedrogen uit. Na de liquidatie wreef zowel Berlijn als Moskou de Nederlandse sectie de gemaakte fouten onder de neus. Het WEB vonniste het strengst. In een uitvoerige brief aan de partijleiding zette het bureau alle misstappen en veronachtzamingen gedetailleerd op een rij. Kort gezegd kwam het erop neer dat de CPH in ideologisch, politiek en organisatorisch opzicht bij het 'ontbindingsproces' van de CPH-CC tekortgeschoten was, en dat zij de uitgestippelde differentiatietactiek niet goed had toegepast. Partijsecretaris Schalker kreeg er met name van langs. Hoewel hij in Berlijn uitgebreid was geïnstrueerd over de te volgen lijn, had hij het toch in zijn hoofd gehaald direct met de leiding van de Wijnkoop-groep besprekingen te voeren.¹¹⁵

In dezelfde tijd hield in Moskou het MELS de Wijnkoop-campagne van de CPH tegen het licht. In het referaat dat De Leeuw over de gang van zaken in Nederland hield, spaarde hij zijn partij. Hij had Schalker geschreven dat hij ondanks alles de afloop als 'een belangrijke overwinning' beschouwde.¹¹⁶ Ook Van Reesema was in zijn rapporten vol lof geweest over de CPH. Na de fouten in het begin had de partij een juist beleid gevoerd.¹¹⁷ Het MELS liet zich echter aan het positieve oordeel van de beide Nederlanders weinig gelegen liggen. De Duitser Heckert, die niet alleen

van het MELs maar ook van het Politsekretariat deel uitmaakte, stuurde een telegram aan Schalker waarin hij de onderhandelingen met Wijnkoop veroordeelde. 'C'est sur les masses qu'il faut appuyer,' hield hij de CPH voor.¹¹⁸

Heckert liet de Nederlandse partijleiding weten dat er nog een scherpe brief van de Komintern in aantocht was. Het Politsekretariat somde hierin alle bekende, nu als 'rechts-opportunistisch' bestempelde dwalingen van de CPH weer op. Ondanks de harde kritiek sprak de Komintern-top ook haar vertrouwen uit in de nieuwe leiding van de Nederlandse sectie. 'Das Politsekretariat hat den festen Glauben, dass die Parteileitung, die den festen Willen zur Durchführung der Komintern-Linie gezeigt hat, ihre Fehler *rasch und entschlossen* beheben und eventuellen Versuchen, die begangenen Fehlern zu vertuschen und ihre Behebung hinauszuzögern, als Aeusserungen des rechten Opportunismus eine entschiedene Abwehr entgegengesetzt wird.'¹¹⁹

De CPH-leiding boog ootmoedig het hoofd voor het commentaar. Zij onderschreef omstandig het gelijk van de Komintern.¹²⁰ Eerder had Schalker tegenover De Leeuw van zijn hart geen moordkuil gemaakt. Hij gaf toe dat er fouten waren gemaakt, maar wees er tegelijk op dat de instructeurs van het WEB de leiding van de gehele campagne in handen hadden gehad. Ook voerde Schalker als excuus de schrikbarende organisatorische en financiële omstandigheden aan waaronder de CPH werkte. 'Schatte men deze naar waarde dan zou er lof komen in plaats van kritiek over het vele werk wat wy ondanks deze moeielykheden nog in staat blyken te verzetten. In dat opzicht zyn er wel passiever partyen in de Kommintern.'¹²¹

Internationale lessen

Aan het steken van de loftrumpet over de CPH werd in Berlijn niet gedacht, integendeel. Het WEB besloot dat de opheffing van de Wijnkoop-groep propagandistisch moest worden uitgebuit. De ontbinding van de dissidente Nederlandse communistische organisatie moest de andere 'opportunistische renegatengroepen' in Duitsland (onder leiding van Brandler en Thalheimer), Tsjecho-Slowakije (Haïs), Zweden (Kilbom) en de Verenigde Staten (Lovestone) ten voorbeeld worden gesteld. Het was immers voor het eerst dat een geëxcommuniceerde partijleider tot inkeer kwam en met zijn aanhang in de moederschoot van de Komintern terugkeerde. Het Nederlandse geval diende de internationale 'rechtse oppositie' duidelijk te maken dat er geen middenweg bestond tussen de Tweede en Derde Internationale, tussen reformisme en revolutie. Wijnkoop had zich in gunstige zin van deze afvalligen onderscheiden, aangezien hij de Komintern niet te vuur en te zwaard had bestreden.¹²²

In opdracht van Berlijn schreef Grube een artikel voor *Inprekorr*. Hij viel meteen met de deur in huis. De politiek van de Komintern en haar Nederlandse sectie inzake de liquidatie van de Wijnkoop-groep was zeer leerzaam, zo meende hij – zij het niet in positieve zin. 'Wie eine solche Kampagne zur Gewinnung der Arbeiter

nicht eingeleitet werden soll, lehrt das Beispiel unserer holländischen Sektion.' In plaats van massapropaganda te bedrijven, had de CPH zich sektarisch opgesteld.¹²³

Voor de zoveelste keer werd de CPH voor de gehele internationale communistische beweging voor schut gezet. De partijtop liet dit niet over zijn kant gaan en deed zijn beklag bij het WEB. Men wees erop dat Grube de politieke lijn bekritiseerde die mede in overleg met Berlijn en hemzelf was vastgesteld. Het artikel zou de autoriteit van de CPH-leiding ondermijnen en haar positie tegenover de leden van de gewezen Wijnkoop-groep verzwakken. Verrassend genoeg gaf het WEB de CPH geheel gelijk. Berlijn betreurde de publicatie en Neptun kreeg opdracht de CPH hiervan persoonlijk op de hoogte te stellen.¹²⁴ Grube, die kennelijk niet door het WEB was ingelicht, wees alle opmerkingen van de CPH later verontwaardigd van de hand. Hem was ter ore gekomen dat de Nederlandse sectie zijn werkwijze 'typisch Duits' had gevonden. Dit schoot Grube helemaal in het verkeerde keelgat. 'Entweder ist meine Stellungnahme bolschewistisch oder unbolschewistisch, taktisch richtig oder taktisch falsch, sie ist niemals deutsch, holländisch oder dänisch.'¹²⁵

Wijnkoops zelfverloochening

Na de opheffing van de CPH-CC resteerde nog de vraag wat er met de leiders moest gebeuren. Het WEB had dit probleem doorgeschoven naar het Politsekretariat, dat uiteindelijk de beslissing zou nemen.¹²⁶ In de tussentijd eiste Berlijn van Wijnkoop, Brommert, Hoogcarspel en Van Burink een openbare verklaring waarin zij hun 'politieke bankroet' en hun fouten toegaven. 'Niet uit wraakzucht eischen wij dit, en niet om iemand te vernederen, maar eenvoudig omdat politieke klaarheid voor alles noodzakelijk is!' hield *de Tribune* haar lezers voor.¹²⁷ In werkelijkheid was er echter meer aan de hand. Wijnkoop en zijn medeleiders werden verantwoordelijk gesteld voor het schisma in de CPH en de breuk met de Komintern. Zij moesten publiekelijk onder het juk door, zodat het voor iedereen duidelijk was dat met het gezag van het onfeilbare Moskou niet te spotten viel. Een van de WEB-vertegenwoordigers wond er geen doekjes om: 'De oude leidersautoriteit is in de Comintern gebroken en ook in de Wijnkoopgroep moet ze gebroken worden.'¹²⁸

Gesouffleerd door Neptun en Grube betuigden de vier beklagden berouw over hun politieke zonden. Zij gaven toe dat hun vakbondstactiek verkeerd was geweest. Ook erkenden zij 'dat er in de sectie van de Comintern slechts één maatstaf van beoordeling kan wezen en wel de lijn van [de] Comintern'.¹²⁹ De vier waren minder zelfkritisch dan de WEB-vertegenwoordigers hadden geëist en waren er redelijk in geslaagd hun waardigheid te bewaren. *De Tribune* meende dan ook dat de 'bolsjewistische zelfkritiek' ten enenmale ontbrak. Ook Berlijn vond de verklaring te weinig deemoedig. Het document was zeer onder de maat, zo liet het bureau aan Moskou weten.¹³⁰ Het Politsekretariat was het hiermee geheel eens. 'Die Erklärung Wynkoops ... ist nicht eine Anerkennung, sondern eine Vertuschung seiner fehlerhaften Politik', aldus de Komintern-leiding. Van de verlangde politieke capitulatie

was geen sprake; Wijnkoop en de andere ex-leiders bleven zodoende tot nader order buiten de CPH.¹³¹

Wijnkoop was de gebeten hond. Het Politsekretariat eiste van hem een nieuw ‘*mea culpa*’. Dit keer zou de Tweede Kamer als podium moeten dienen. Met betrekking tot Wijnkoops parlementaire werkzaamheden was al besloten dat hij deze kon voortzetten, zij het onder toezicht van De Visser. Deze regeling kwam er volgens Neptun op neer ‘*dass er ein Hospitant unserer kommunistischen Reichstagsfraktion sein wird*’.¹³² Wijnkoop kwam zo onder curatele te staan van de persoon die hem in 1925 als Tweede-Kamerlid was opgevolgd. Deze vernedering was echter nog niet voldoende. Op 30 september vroeg Wijnkoop in de Tweede Kamer aan het slot van de vergadering het woord. Hij verklaarde dat zijn foutieve opstelling op tal van terreinen objectief tot reformisme had geleid. ‘De Communistische Internationale heeft tegen deze verkeerde politiek terecht den sterksten strijd aangebonden en ze heeft in dezen zoowel door de objectieve ontwikkeling der historie als volgens mijn persoonlijke zienswijze zonder eenig voorbehoud op alle punten gelijk gekregen. Het is op deze gronden ... dat mijn partij is ontbonden en dat ik heb gecapituleerd.’ Een zo gedweë Wijnkoop had de Tweede Kamer niet vaak meegemaakt. Hoongelach van de sociaal-democratische fractie was zijn deel. Wijnkoop herhaalde zijn zelfbeschuldiging ook nog eens in de Amsterdamse gemeenteraad en de Provinciale Staten van Noord-Holland.¹³³

Deze parlementaire verloochening was Moskou voldoende, zo liet De Leeuw Schalker weten. Er bestonden geen bezwaren meer tegen Wijnkoops terugkeer tot de CPH.¹³⁴ De partijleiding daarentegen vond het nog niet genoeg. Schalker had Wijnkoop het liefst niet meer teruggezien in de CPH. Hij en de andere partijbestuurders verlangden van Wijnkoop dat hij zijn verklaring zou preciseren. Opnieuw kwam die aan deze eisen tegemoet. In *de Tribune* schetste Wijnkoop uitgebreid het allereerste artikel van de communistische catechismus, de ‘historische waarheid’ dat alleen de Komintern leiding aan de klassenstrijd kon geven en dat een van de lijn van Moskou afwijkende politiek onherroepelijk tot de reformistische zondeval leidde – zoals zijn eigen persoon had bewezen.¹³⁵

Pas nadat Wijnkoop voor de derde maal zijn politieke verleden had verloochend, toonde de CPH-leiding zich barmhartig. Nu de voormalige partijaanvoerder geheel door het stof was gegaan, mocht hij weer tot de Komintern-sectie toetreden. Wijnkoop hoefde zich echter verder geen illusies te maken, want ‘een leidende rol spelen zal niet gaan’. Na het groene licht uit Amsterdam verleende het Politsekretariat Wijnkoop nogmaals gratie. Moskou gaf hem daarbij wel te verstaan dat hij openlijk Fimmen moest bestrijden, iets wat voor hem ook erg pijnlijk moet zijn geweest.¹³⁶

Inderdaad was er voor Wijnkoop in de jaren dertig geen prominente positie meer weggelegd. Alhoewel hij Tweede-Kamerlid bleef, was het zijn lot ‘te leven en werken in de schaduw van anderen’, zoals zijn biograaf Koejemans het typeerde.¹³⁷

Ook het wantrouwen tegen hem bleef lang bestaan. Wijnkoop kreeg de eerste jaren amper gelegenheid in Amsterdam redevoeringen te houden, wat voor hem een hard gelag was. Daartegenover stond dat de Politikommission de CPH in 1931 de vrijheid gaf Wijnkoop kandidaat te stellen voor de Provinciale Staten- en gemeenteraadsverkiezingen. Schalker was er eerst geen voorstander van geweest, maar het WEB zag geen bezwaar.¹³⁸ De ruim 4000 voorkeurstemmen die Wijnkoop als nummer 3 bij de raadsverkiezingen in Amsterdam verwierf, riepen gemengde gevoelens op bij de partijleiding. Het partijcongres in 1932 stelde vast dat ‘de Wijnkoop-ideologie (het oude Tribunisme) onvoldoende bestreden is’. Nadat de Komintern in de tweede helft van de jaren dertig haar politiek van bestrijding van de sociaal-democratie had verruild voor het volksfront, kreeg Wijnkoop meer erkenning. In 1938 koos het partijcongres hem in het partijbestuur. Na de Duitse inval dook hij onder. Op 7 mei 1941 overleed hij aan een hartaanval. Bij de begrafenis waren honderden mensen aanwezig. Zijn vrouw Joosje en De Visser liepen aan het hoofd van de stoet, gevolgd door het echtpaar Rutgers.¹³⁹

Breuk Wijnkoop met Van Ravesteyn

Van Ravesteyn, die Wijnkoop enkele decennia van nabij in de politiek had meegeemaakt, wist wat hij zei toen hij zijn kompaan in de benarde tijd in de zomer van 1930 ongevraagd advies uitbracht. De twee hadden nog maar sporadisch contact, alhoewel de Rotterdammer zich inspande hun oude vriendschap in stand te houden.¹⁴⁰ Hij raadde Wijnkoop aan alles te doen om in de arbeidersbeweging actief te kunnen blijven en te kunnen toetreden tot de Komintern, ook al moest hij zich geheel onderwerpen of zijn overtuigingen en plein public desavoueren. Zich terugtrekken, zoals Van Ravesteyn zelf had gedaan, was onmogelijk ‘voor jou, voor wien het politieke leven, het contact met arbeiders en het spreken in ’t openbaar een levensbehoefte is ... Voor je persoonlijkheid, je levensmogelijkheid, lijkt alles mij beter, dan een abdicatie.’¹⁴¹ De geboren agitator Wijnkoop, propagandist in hart en nieren, was het roerend met Van Ravesteyn eens. ‘K ben tot deze “verloochening” inderdaad in staat, indien naar mijn mening de zaak dit nodig maakt.’ Zijn beweegredenen had Van Ravesteyn zeer goed doorgrond: buiten de arbeidersbeweging voelde Wijnkoop zich als een vis op het droge. Hij schreef zijn vriend ‘dat ik het contact met arbeiders – vandaar mijn naam als student reeds als “proletarisch socialist” – als brood nodig heb’.¹⁴²

Deze brieven in het voorjaar van 1930 waren de laatste die de twee wisselden. Wijnkoops verklaring in de Tweede Kamer viel slecht bij Van Ravesteyn. Hij meende dat Wijnkoop niet zozeer zijn eigen overtuigingen als wel het vertrouwen van zijn medestanders, die vier jaar aan zijn zijde hadden gestaan, had opgeofferd. Dat viel niet te billijken, zo oordeelde Van Ravesteyn. ‘Ik kan tot geen andere overtuiging komen dan dat je terugkeer tot de Kerk aan de communistische zaak hier te lande zware slagen zal blijken te hebben toegebracht.’¹⁴³ Wijnkoop had geen behoef-

te op deze aanmatigende brief te antwoorden. Bovendien zal hij zich hebben gerealiseerd dat voortzetting van zijn betrekkingen met Van Ravesteyn zich zeer moeilijk liet combineren met zijn hernieuwde lidmaatschap van de CPH en de Komintern. Voor Moskou was de Rotterdammer immers een renegaat. Wijnkoop koos voor de weg van de minste weerstand en liet niets meer van zich horen. Aan de vriendschap met Van Ravesteyn, die in 1899 was begonnen, kwam na drie decennia een einde. De Komintern, waartoe zij eerst beiden hadden behoord, was tussen hen in komen te staan.¹⁴⁴

Ceton exit

De CPH-leiding had niet alleen Wijnkoop, maar ook Hoogcarspel, Van Burink en Brommert gesommeerd duidelijker berouw te tonen.¹⁴⁵ De reactie van Hoogcarspel werd veel te licht bevonden; hij werd dan ook buiten de deur gehouden. De ex-voorzitter van de CPH-CC bleef niettemin vasthouden aan het communisme. Na de Tweede Wereldoorlog zou hij weer tot de partij toetreden en zelfs Tweede-Kamerlid worden.¹⁴⁶ Met de nodige mitsen en maren liet de CPH Van Burink wél toe. Al na enkele weken keerde hij de partij echter zelf weer de rug toe en trad hij toe tot Sneevliets RSP. Uiteindelijk kwam hij bij de Nationaal-Socialistische Beweging terecht.¹⁴⁷ Ook Brommert mocht weer terugkomen. Hoewel hij het langer uithield dan Van Burink beviel hem de CPH ook niet al te best. Als voormalige Wijnkoop-aanhanger zou hij steeds worden nagewezen. In 1935 emigreerde hij naar Zuid-Afrika.¹⁴⁸

Opvallende afwezige onder de ter verantwoording geroepen kopstukken van de CPH-CC was Ceton. Vanuit Moskou had De Leeuw nog verontwaardigd Schalker om opheldering over deze omissie gevraagd. Waarschijnlijk had de rechtlijnige en weinig verzoenlijke Ceton al na de onderhandelingen met Schalker besloten dat hij niet naar de CPH zou overgaan. Op de vergadering in Amsterdam waar over de aansluiting werd gesproken, was hij al voor het einde opgestapt. Slechts met de grootste moeite kon Ceton zich schikken, zoals hij eerder had gedemonstreerd in juli 1923, bij de eerste bemoeienis van de Komintern met de CPH; in het voorjaar van 1925, toen Moskou de oppositie een verkiesbare plaats op de kandidatenlijst voor de Kamerverkiezingen toebedeelde; en bij de breuk met de CPH een jaar later. Ceton wilde geen knieval maken voor de Komintern. In de zomer van 1930 verdween hij voorgoed van het politieke toneel. Of hij zoals Van Ravesteyn met het communisme brak, is onbekend: publiekelijk heeft Ceton zich daarover nooit uitgelaten. In 1936 ging hij met pensioen en wijdde hij zich geheel aan zijn studie van vlinders. In 1943 overleed hij.¹⁴⁹

Capitulatie voor de Komintern

In 1930 had Moskou zijn macht in de CPH gevestigd. Op essentiële punten had de partij weinig meer in de melk te brokkelen. Het programma en de kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen moesten aan de Komintern worden voorge-

legd. Fundamentele besluiten als de aanwijzing van de leiding of de hoofdredacteur van *de Tribune* werden niet in Amsterdam genomen, maar in de hoofdstad van de Sovjet-Unie. Ook de 'liquidatie' van de Wijnkoop-groep vond geheel onder controle van de Komintern plaats. Schalker en zijn medebestuurders waren weinig meer dan uitvoerders van de lijn die in Moskou en Berlijn was uitgezet. Volgzaamheid werd daarbij het eerste gebod. Een illustratie hiervan gaf WEB-instructeur Neptun in de zomer van 1930. Hij verlangde van de partijleiding dat zij op de komende zitting van het partijbestuur als een gesloten blok zou optreden. De resolutie die was voorbereid, diende het partijbestuur unaniem aan te nemen. 'Niemand darf ohne Erlaubnis des Polbüros gegen die Resolution sprechen,' eiste hij.¹⁵⁰

Moskou wilde echter niet alleen de partijorganisatie, maar het liefst ook het individuele partijlid in zijn keurslijf dwingen. Daarbij was het niet voldoende de Komintern alleen maar in formele zin te gehoorzamen. Het ging om meer. In januari 1930 schreef Gyptner Moskou dat de 'rechtse elementen' hadden ingestemd met een resolutie waarin zij werden veroordeeld. Veel waarde had hij daar echter niet aan gehecht, want dit was 'natürlich nur eine Zustimmung aus Gründen der Disziplin und nicht der Ueberzeugung'.¹⁵¹ Om dat laatste ging het de Komintern nu net. Dat de autoriteit van Moskou door druk van buitenaf werd aanvaard was goed, maar veel beter was het wanneer die was geïnternaliseerd. Hoe meer er sprake was van innerlijke acceptatie, des te groter zou de loyaliteit zijn.

Hét middel voor de Komintern om deze gehechtheid zowel te beproeven als te bevorderen was het instrument van de zelfkritiek. Zij die het juiste spoor hadden verlaten, dienden in het openbaar hun fouten te bekennen en de onfeilbaarheid van Moskou te erkennen. Op deze wijze werd de bereidheid van de dissident getest om zich te schikken in de wil van de Komintern. Door tegenover de buitenwacht zijn eigen kleinheid toe te geven en de grootheid en alomvattendheid van de Komintern te belijden, committeerde de 'zondaar' zich op meer dan formele wijze aan Moskou. De bekentenis kreeg een psychologische dimensie doordat het individu zichzelf in het openbaar geheel wegcijferde en ondergeschikt maakte. Bij communisten als Koejemans, in die tijd nog partijlid, dwong deze zelfkritiek respect af. Achteraf schreef hij in zijn biografie van Wijnkoop bewonderend over 'de menselijke grootheid van het offer van zijn individualiteit, dat Wijnkoop ongetwijfeld bracht op het altaar van zijn partij'.¹⁵²

Deze via de Komintern uit de CPSU overgewaaid cultuur van de 'bolsjewistische zelfkritiek' maakte eind jaren twintig in de CPN opgang. De partijleiding had in de zomer van 1927 zelf als eerste het voorbeeld gegeven toen zij openlijk bekende fout te hebben gereageerd op de opstanden in Indonesië. Later moesten de 'renegaten' in de CPN eraan geloven. Zoals in de CPSU eerst Zinovjev, Kamenev en Radek, en daarna Boecharin, Rykov en Tomski als aanvoerders van de 'linkse' en 'rechtse' oppositie zichzelf in het openbaar beschuldigden van afwijkingen van de partijlijn, zo legden in de Nederlandse sectie onder anderen Manuel, Seegers, Bergsma,

Kruyt, Wijnkoop, Brommert en Van Burink voor zichzelf belastende verklaringen af. In deze denunciaties liepen waarheid en verdichting vaak onontwarbaar door elkaar. Wanneer iemand verdacht was, kon alles tegen hem worden gebruikt. Postma besepte dit toen hij bij zijn verdediging wanhopig uitriep: ‘Hoe moet ik me in Godsnaam duidelijker uitdrukken om er niet weer in te vliegen.’¹⁵³

Vast element in de zelfkritiek was dat men toegaf door de foutieve opstelling ‘objectief’ de Sovjet-Unie te hebben verzwakt of de reformisten in de kaart te hebben gespeeld. Na deze openlijke boetedoening werden de afvalligen in de regel weer in genade aangenomen. Zij die volhardden en weigerden een verklaring af te leggen, werden uit de partij gezet of niet meer toegelaten, zoals Romein, Mannoury en Hoogcarspel. Dit ritueel van de publieke boetedoening van vooraanstaande partijleden zal ook op het gemiddelde partijlid indruk hebben gemaakt; het gezag van Moskou zal er in het algemeen bij hebben gewonnen.

Wijnkoops gang naar Canossa was het zinnebeeldige hoogtepunt van de teloorgang van de autonomie van het Nederlandse communisme. In hem vielen de persoonlijke en de partijorganisatorische domesticatie door Moskou samen. Van het driemanschap dat in 1909 de partij had opgericht en haar tot 1925 had geleid, was hij uiteindelijk de enige die bereid was zich bij het dictaat van Moskou neer te leggen. Wijnkoop móést door het stof omdat hij het symbool was van de tribunistische, eigenzinnige en autonome CPH van de vroege jaren twintig. Samen met hem voegden ook de meesten van zijn aanhangers zich weer in de Komintern. Het was het sluitstuk van het proces waarin Moskou het Nederlandse communisme zijn wil oplegde. Waar de partij in de jaren twintig vier afsplitsingen had meegemaakt, bleef zij in het volgende decennium geheel gevrijwaard van schisma's.¹⁵⁴ De CPH was veranderd in een gehoorzame, monolithische sectie van de Komintern.